

Alexandrova-Zorina, Liza, 2023. *Imperiets barn. En reportagebok*. Stockholm: Volante.

Anmälan av Niklas Bernsand

Författaren och journalisten Liza Alexandrova-Zorinas reportagebok *Imperiets barn* handlar om en stor men i Sverige relativt okänd diaspora, den postsovjettiska, som omfattar över 100 000 människor. Mer precist uttryckt lyfter boken fram en bestämd del av denna diaspora, den som lever i utanförskap, ofta papperslös, och därmed är utlämnad åt hänsynslösa arbetsgivare och kriminella nätverk, de senare oftast också med ursprung i det före detta Sovjetunionen. Det bör kanske noteras att denna utanförskapsvärld inte bara är okänd för många majoritetssvenskar utan heller inte nödvändigtvis är särskilt bekant för många människor med ursprung i till exempel Ukraina, Ryssland och Uzbekistan som lever vanliga, väl integrerade liv mitt i det svenska samhället. Det handlar naturligtvis inte om vattentäta skott, men den underjordiska postsovjettiska världen i Sverige är alltså på många sätt parallell även i förhållande till den övriga postsovjettiska diasporan. Undertecknad, som sedan decennier såväl privat som i arbetet har stora postsovjettiska nätverk, kan inte säga att jag särskilt ofta har stött på fenomenet. Senaste gången jag träffade någon från den tjetjenska gruppen, en av de vanligast förekommande i boken, rörde det sig om en lärare på en av Lunds skolor som hade ansvar för min från Ukraina nyanlände styvson. På det mötet hade alla deltagare någon form av postsovjettisk koppling, genom födsel eller, som i mitt fall, ohejdad vana, men ingen kom från utanförskapsgruppen. Det bör nog betonas för svenska läsare att denna svenska postsovjettiska normalitet finns och med all sannolikhet dominerar bland människor i Sverige med denna bakgrund, samtidigt som detta också understryker vikten av den serie reportage i den svenska postsovjettiska underjorden som Alexandrova-Zorina har åstadkommit.

Boken innehåller som sagt reportage, och bygger metodologiskt därmed främst på intervjuer med människor ur det postsovjettiska skuggsamhället och på deltagande observation, men även andra typer av research har använts. Metoden är effektiv och författaren rör sig skickligt i ett rätt komplext sociologiskt och etiskt landskap. Människoödena som kommer till tals i boken är många och varierande och torde sammantaget ge en mycket god spegling av de postsovjettiska utanförskapsmiljöerna i Sverige. Det bör framhållas att författaren, själv oppositionell rysk flykting med en för det postsovjettiska området

tämligen karaktäristiskt blandad etnokulturell bakgrund, på ett bra sätt lyckas balansera mellan de olika perspektiven och låter dessa framträda i sin egen rätt.

Den underjordiska diasporan hålls samman av det ryska språket, samtidigt som den självklart i sig själv är flerspråkig, och många talar med sina egna på ukrainska, litauiska, uzbekiska eller tjetjenska. Ryskans roll påminner här närmast om den gamla sovjetiska formuleringen om ryska som "interetniskt kommunikationsspråk" för sovjetmedborgare med olika etnisk och språklig bakgrund, även om det naturligtvis också är vanligt att ryskan är förstaspråk för människor från andra länder än Ryssland (och tvärtom ibland inte är det för dem som kommer från minoritetsgrupper i Ryssland). Genom hela boken åskådliggör författaren hur skiljelinjer samtidigt både framträder och suddas ut mellan skuggvärldens olika grupper. Vissa av de underjordiska vandrarhemmen tar bara in muslimska män, andra accepterar även muslimska kvinnor så länge de sköter markservicen även åt de manliga gästerna, åter andra kan vara reserverade för en specifik etnisk grupp, medan vissa inte har några särskilda skiljelinjer av det slaget alls. Utsattheten hos till exempel byggjobbare från olika postsovjetiska stater som luras på sin lön av skrupelfria majoritets-svenska arbetsgivare och är beroende av rysktalande skumraskfigurer för sitt boende gör att det är lättare att ha överseende med eventuella skiljelinjer gentemot kollegorna. Den underjordiska postsovjetiska världen ser därmed ut att i viss mån konservera band som i många fall börjat försvagas eller till och med upplösas i den icke-papperslösa och icke-marginaliserade postsovjetiska diasporan. Utan att dra alltför långtgående slutsatser kan jag säga att jag själv sett hur väletablerade ukrainska och ryska familjer som länge umgåtts slutade göra detta redan 2014, och min bild är att dessa skiljelinjer har accentuerats än mer sedan dess, särskilt sedan den fullskaliga ryska invasionen i februari 2022.

Det framgår tydligt att det underjordiska postsovjetiska parallellsamhället i Sverige uppvisar några av de postsovjetiska samhällenas mest uppenbara brister och skuggsidor, men i uppförstorad form genom den papperslösa tillvaron i Sverige. Om hemlandet ofta kännetecknas av svaga och korrumperade institutioner har man här begränsad tillgång till det (fortfarande) jämförelsevis välfungerande svenska institutionella ramverket. Rättslöshet gentemot arbetsgivare kan dessa människor sannerligen drabbas av även på hemmaplan, men den slår allvarligare här eftersom individerna har så svagt fotfäste i samhället i stort. Bristen på rättsstat fanns även hemma, men understryks här av att individens själva tillvaro i Sverige ofta är olaglig. Till och med längtan efter en stark hand återspeglas i boken på mikronivå i några av de inneboendes reaktioner på det underjordiska vandrarhemmet där den gamle tjetjenske självständighetskämpen Duki upprätthåller ordningen med järnhård disciplin. Offrens rädsla för att utvisas och förlora det sista hoppet förstärker på mellanmänsklig nivå hänsynslösheten, roffarmentaliteten och den starkes självklara rätt att dominera den svaga i den underjordiska tillvaron i Sverige. Bland många

upprörande exempel på sådan hänsynslöshet kan nämnas de ukrainska och ryska företag som lurar av migrerande landsmän deras sista surt ihoptjänade slantar för tjänster som i Sverige är gratis, eller ibland inte för några tjänster alls. Samtidigt finns också en solidaritet inom gruppen och en medvetenhet om att man har rättigheter som förbigås, vilket ibland kan ta sig handfasta uttryck som när centralasiatiska byggjobbare helt sonika och fullt begripligt rev ner sitt genomförda renoveringsarbete när de hånfullt vägrats betalning av en majoritetssvensk entreprenör.

Arvet från konflikter och krig påverkar starkt den postsovjetiska underjorden i Sverige. Främst dagens Ukrainakrig och Tjetjenienkrigen under 1990- och 2000-talen sätter stark prägel på boken, men även Karabachkonflikten blinkar till. Tjetjenienkrigets förmåga att leva vidare i mångfasetterad skepnad efter flera decennier framgår tydligt, och boken ger därmed på sitt sätt en föraning om hur det betydligt mer omfattande kriget i Ukraina kommer att prägla framtida generationers liv långt bortom Ukraina.

Just skildringen av den tjetjenska gruppen tillhör de mest givande inslagen i boken. Gissningsvis har uppkomsten av ett Lilla Tjetjenien i Alvesta med flera hundra tjetjenska och språkligt och kulturellt med dessa mycket närbesläktade ingusjiska familjer gått de flesta läsare förbi, och jag antar att kommunens hem-sida tillhör de få i Sverige som har åtminstone några dokument översatta till tjetjenska. Många av de svenska tjetjenerna slogs med vapen i hand mot Ryssland för självständighet, och är därmed här måltavla för den proryska tjetjenska Kadyrovsregimens uppmärksamhet med bland annat flera uppmärksammade mordförsök. Gruppen är genomgående starkt religiös med en stark inre sammanhållning med få äktenskap över de etniska gränserna. Tjetjenerna är få till antalet, men framstår på många sätt som den mest handlingskraftiga enskilda gruppen och har klansamhällets organisationsfördelar i en utanförskapsmiljö där den svenska staten antingen är långt borta eller ett hot som söker verkställa utvisningar, och där ryssar och ukrainare framstår som jämförelsevis svaga och atomiserade trots individuella nätverk. Flera av de underjordiska vandrarnhemmen i Stockholmsområdet som nämns i boken drivs av tjetjener, och dessa nätverk anlitas ibland för att driva in arbetsgivares skulder mot byggjobbare som inte fått lön. För en vaken läsare kommer här författaren Per Brinkemos (2014) insikter om somaliska klanstrukturer väl till pass, även om grupper och sammanhang naturligtvis inte är fullt ut jämförbara.

Tjetjenerna kan också på flera sätt illustrera kopplingarna mellan den postsovjetiska underjorden och andra utanförskapsmiljöer i Sverige. Flera personer hävdar till exempel i boken att tjetjenerna i Sverige är för få till antalet för att riktigt kunna etablera sig som stor självständig faktor i den större svenska undre världen, men att vissa tjetjener kommit att ingå i andra gängbildningar. Det faktum att religionen blev en allt viktigare faktor i det tjetjenska motståndet mot Ryssland, inte minst under det andra kriget, skapade en grund till att

individer ur den tjetjenska gruppen radikaliserats, och några har också sökt sig till svenska jihadistiska miljöer och i vissa fall rest till kriget i Syrien. Intressant nog hävdar flera personer i boken att det luttrade svenska Säpo vid flera tillfällen efter februari 2022 försökt förmå svenska tjetjener med starkt våldskapital att resa till Ukraina för att strida mot Ryssland i de tjetjenska förbanden i den ukrainska armén.

Boken innehåller också en intressant men lite sorglig inblick i en av de tatariska miljöerna i Sverige, där några förmögna representanter lobbar för Putin-regimen och dess politik och samarbetar med regimvänliga ryska muslimska organisationer. Även om flera av dessa tatarer tycks komma från Uzbekistan är det svårt att inte låta tanken flyga till Simon Sorgenfreis (2022) utmärkta bok om hur en liten grupp misjärtatarer från centrala Ryssland tillsammans med några turkiska vänner 1949 i ett café på Södermalm i all anspråkslöshet grundade Sveriges första muslimska förening och församling. Den av Sorgenfrei skildrade tatarisk-svenska erfarenheten känns väsensskild från den pompösa och regimvänliga miljö som tecknas i Alexandrova-Zorinas bok.

Litteraturförteckning

Brinkemo, Per, 2014. *Mellan klan och stat. Somalier i Sverige*. Stockholm: Timbro.

Sorgenfrei, Simon, 2022. *”De kommer att vara annorlunda svenskar”*. *Berättelsen om Sveriges första muslimer*. Stockholm: Norstedts.

Hallonsten, Olof, 2022. *Modernitetens kritiska samvete: En samhällsvetenskap som gör nytta*. Stockholm: Santérus förlag.

Anmälan av Joel Halldorf

Det sägs att vi lever i ett kunskapssamhälle, därför är det besynnerligt att universiteten är så marginaliserade. Trots att det finns fler akademiker än någonsin är deras inflytande på samhället, och inte minst samhällsdebatten, svagare än på länge.

Joel Halldorf är professor i kyrkohistoria vid Enskilda Högskolan Stockholm.
E-post: joel.halldorf@ehs.se